NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

Arenii. Originea toponimului *Areni* a preocupat încă din secolul trecut pe cercetători. Cea dintîi etimologie a acestui nume topic aparţine lui B. P. Hasdeu. „Arienii, scrie Hasdeu, ... era(u) ca un fel de mahala a Sucevei, vechea capitală a Moldovei, şi anume despre partea unde se afla biserica *armenilor*. Se ştie că la români «numele de armean a devenit sinonim cu arian, ca şi cînd ar fi eretici *arieni*» (Melchisedec, *Chronica Romanului*, I, p. 33). Aşa dară numele Arieni desemnează pe eretici de ai lui *Aria, Ariani*" (subl. lui Hasdeu) [1]. Filologul clujean V. Bogrea şi-a însuşit, fără rezerve, explicaţia lui Hasdeu [2]. Iorgu Iordan se îndoieşte de etimologia „propusă pentru *Areni*, cu toată marea autoritate a lui Hasdeu. Căci Areni din documente şi din cronica lui Ureche poate foarte bine reprezenta o simplă grafie pentru pronunţarea reală *Arini* (cf. *den, mente* etc. pentru şi alături de *din, minte* etc.") [3]. Corectîndu-l, pe bună dreptate, pe Hasdeu în privinţa localizării topicului, Iorgu Iordan observă că, potrivit cronicilor lui Grigore Ureche [4] şi Miron Costin [5], Arenii nu erau „ o mahala a fostei capitale, cum afirma Hasdeu, ci... o localitate propriu-zisă, situată la oarecare distanţă de Suceava, unde, adaugă autorul, va fi existat un pîlc de arini, de la care să-şi tragă numele" [6]. Totodată, Iorgu Iordan menţionează că „forma toponimicului în discuţie apare pretutindeni fără *-i-*, ceea ce surprinde, mai ales că *arian, arieni* au un *-i-* sonant, care nu putea, deci, să dispară" [7]. Această observaţie ni se pare a constitui argumentul lingvistic hotărîtor în respingerea etimologiei propuse de Hasdeu pentru un toponim a cărui istorie şi situare topografică nu le cunoştea şi a cărui formă, **Ирмн**, dintr-un manuscris de la Biblioteca Academiei [8], o interpretase greşit *(Arini)*, elaborînd apoi o etimologie fantezistă.

[1] *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. II, p. 1658—1659.

[2] Recenzie la Iorgu Iordan, *Nume de localităţi româneşti provenite de la nume de popoare*, („Viaţa românească", XIII, 1921, p. 421—428) în „Anuarul Institutului de istorie naţională", I (1921—1922) Cluj, 1922, p. 389.

[3] *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 253.

[4] „Dispot vodă... au ieşit afară den cetate, *mai sus de Suceava, la Areni*, unde era ţara adunată şi să închină Tomşii" *(Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 187).

[5] „Şi-au tocmit oştile Ieremia vodă asupra tîrgului, *la sat la Areni*" *(Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 46); topicul apare şi în cronica lui Nicolae Costin, transcris de primul ei editor *Areani*. (cf. M. Kogălniceanu, *Cronicele României...)*, tomul II, ed. a II-a, Bucureşti, 1872, p. 38.

[6] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 253, nota 2.

[7] *Ibidem*.

[8] B. P. Hasdeu, *loc. cit.*

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)

În ceea ce privește cea de-a doua etimologie a *Arenilor*, propusă de Iorgu Iordan, trebuie să observăm, pe aceeași linie, că în nici unul dintre documentele cunoscute pînă în prezent localitatea nu apare sub forma *Arini*. Fie că numele satului este menționat în documente slavone originale, fie că apare în traduceri sau în copii românești din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, în care caz, după cum se știe, coruperea numelor este frecventă, topicul este redat pretutindeni sub forma *Areni*. Prima mențiune documentară a Arenilor datează din 1586 august 17 cînd, la hotărnicirea satului Bohrinești de lîngă Suceava, făcută de un dregător domnesc din acest oraș (Albaș vornic de Suceava), participă ca martor „Gavril vătăman din *Areni*" (adică din satul cu acest nume)[9]. Într-un alt act, din 1620 februarie 25, păstrat într-o copie românească din secolul al XVIII-lea și aparținînd tot unui localnic (Roman din Suceava), este menționată „o prisacă... supt țarina *Arenilor*"[10]. La întocmirea unui document domnesc din 1625 martie 8, depun mărturie „mulți oameni buni și bătrîni din tîrgul Sucevei" pentru un loc de prisacă din „hotarul tîrgului Sucevei, între *hotarul Arenilor* și împotriva mitohului armenescu, în țarina mare" sau „între *hotarul Arenii*, în țarină și în dreptul mitohului armenesc"[11].

Sub aceeași formă e înregistrat toponimul în documentele veacului al XVIII-lea, în care se întîlnește des „fîntîna *Arenilor*", „fîntîna aceea a *Arenilor*"[12] și locul *Arenilor*"[13], sau în cele din secolul al XIX-lea" *(Areni, Arenii)*[14]. Faptul că numele *Areni* apare *numai* sub această formă în *toate documentele* secolelor XVI—XIX care, lucru semnificativ, sînt în general de proveniență suceveană, înlătură fără nici o îndoială posibilitatea ca *Arenii* să reprezinte „o simplă grafie pentru pronunțarea reală *Arini*"[15]. Aceasta cu atît mai mult cu cît *pronunția reală*, care nu e decît expresia persistenței numelui topic sub forma originară și unică ce ni s-a păstrat documentar, este și astăzi *Areni*[16]. Este semnificativă în același sens și împrejurarea că forma originară a numelui topic s-a păstrat nealterată pînă astăzi tocmai într-o zonă situată secole de-a rîndul în vecinătatea pădurilor de unde specia lemnoasă *arin* nu putea să le fie localinicilor decît familiară[17]. În aceste condiții este evident că alta este calea pentru aflarea etimologiei acestui nume topic. Ca de obicei, și în acest caz vechile documente, la care, din păcate, nu se apelează în măsura cuvenită pentru explicarea numelor de locuri, sînt de

[9] *Documente privind istoria României*, veacul XVI, A, *Moldova*, vol. III, nr. 402 (în continuare, se va cita: D.I.R., A... În originalul slavon: Ꙗрѣни (Bibl. Academiei, CLXXXVII/42).

[10] *Ibidem*, veacul XVII, vol. IV, nr. 551. În textul cu caractere chirilice: Ꙗрѣнилор (Bibl. Academiei, CCLXXVIII/167). Trebuie observat că la întocmirea actului participă mulți tîrgoveți (notabilitățile tîrgului) care cunoșteau bine numele localității.

[11] *Ibidem*, vol. IV, nr. 432 (traducere din 1818). În textul cu caractere chirilice: Хотарѣл Ꙗрѣнилор și Хотарѣл Ꙗрѣнїи (Arh. St. Iași, CCCXXXIX, p. 783).

[12] Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, 1938, nr. 42 (original românesc din 1726 iulie 15).

[13] *Ibidem*, nr. 97 (original românesc din 1737 aprilie 21); pentru moșia *Arenii*, la 1712, cf. T. Codrescu, *Uricarul*, vol. V, p. 141.

[14] *Ibidem*, p. 138, nr. 4 (rezumat); T. V. Ștefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, București, 1915, p. 444; *Uricele și scrisorile referitoare la moșia tabulară Tataraș și Areni rînduite în ordine cronologică de primăria orașului Suceava în baza hotărîrii ședinței consiliului comunal din 30 iunie 1886*, Suceava, Beiner, 1929, *passim* (la p. 14 este menționat și pîrîul *Areni*).

[15] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 253.

[16] Am avut noi înșine prilejul să constatăm, în repetate rînduri, că locuitorii Sucevei, al cărei cartier au devenit de mult Arenii, și ai unor sate din jurul municipiului pronunță întotdeauna *Areni*.

[17] Pentru topicele derivate de la *arin*, v. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 50.

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)

natură să clarifice definitiv chestiunea. Originea numelui satului Areni, de pildă, este explicată de mult, dar ea a rămas necunoscută celor care s-au ocupat de etimologia cuvîntului. Astfel, într-un document din 1813 mai 28, publicat încă din 1915, tîrgoveţii din Suceava arată că „din auzire moşilor şi a strămoşilor noştri am spus că pentru ace *să cheamă Areni fiindcă domnia au avut arii domneşti*, fiindcă acel pămînt au fost domnesc şi după acel numi *aria* i-au rămas pîn(ă) în zioa de astăzi de să numeşti *Areni* cu numile" (subl. editorului) [18].

Observăm că, din punct de vedere istoric, relatarea tîrgoveţilor este întru totul exactă, deoarece satul Areni, potrivit documentelor din secolele XVII—XIX menţionate mai sus, era situat pe loc domnesc, în ţarina tîrgului Suceava. De altfel, documentul din 1813 mai 28, fiind întocmit de suceveni în vederea procesului pentru redobîndirea moşiei tîrgului de la Mitropolia Moldovei, se întemeiază pe acte vechi anexate celui produs de tîrgoveţi [19]. În acelaşi timp, trebuie să subliniem că, după cum rezultă din vechile documente privitoare la Areni, satul a fost întemeiat în hotarul tîrgului Suceava, ceea ce nu se putea întîmpla decît în legătură cu trebuinţele domniei sau ale orăşenilor. Că domnia a putut avea aici *arie*, unde cei care lucrau la ea s-au stabilit definitiv alcătuind cu timpul aşezarea sătească *Areni*, este un fapt pe deplin explicabil, întocmai cum mai tîrziu, după stabilirea scaunului domnesc la Iaşi, domnia îşi avea aici, la periferia oraşului, fînăria domnească (gospod) ce a devenit apoi mahala a tîrgului.

Acestea fiind împrejurările istorice ale întemeierii satului, derivarea numelui său de la *arie*, aşa cum menţionează tîrgoveţii din Suceava în documentul din 1813, nu poate fi pusă la îndoială. Derivarea s-a produs, evident, de la forma veche a cuvîntului, *are* [20] (+suf. *-eni)*, accentul deplasîndu-se, ca în cazul tuturor toponimelor de acest fel, de pe prima vocală a rădăcinii pe cea dintîi a sufixului *(áre-Aréni)* [21]). Trebuie să subliniem că forma *are* apare în versurile din *Psaltirea* lui Dosoftei : „Iară voi, necuraţii... Cînd s-a vîntura dintr-*are pravul*, / Vă veţi duce cum se duce spravul, şi cu grîul nu-ţi cădea-n făţare" [22]!

Deşi la prima vedere s-ar putea crede că n-ar fi exclus ca *are* din acest text să se datoreze şi unor necesităţi prozodice, prezenţa în documentele medievale a topicului *Area* este de natură să înlăture această posibilitate. Într-un act din 1576 aprilie 18 e menţionat, de pildă, satul de pe Bistriţa „Dvăjiinţi, care se numeşte acum *Area*" [23], aparţinînd mănăstirii Bistriţa încă din sec. al XV-lea [24]. Printr-un

---

[18] T. V. Ştefanelli, *op. cit.*, p. 446.

[19] *Ibidem*, p. 439—449. Consemnăm că şi alte menţiuni ale tîrgoveţilor suceveni, întemeiate pe tradiţie, sînt exacte din punct de vedere istoric („...Turcii niciodată moşinaşi n-au fost aici în tîrgul Sucevei sau în pămîntul Moldovei" — *ibidem*, p. 448).

[20] *Dicţionarul Academiei*, s. v. *arie*, menţionează *are* ca „vechi şi popular". Cf. şi Al. Bocăneţu, *Terminologia agrară în limba română*, în „Codrul Cosminului", anul II—III (1925—1926), Cernăuţi, 1927, p. 213 : *„Are* e forma cea mai veche, *arie* poate fi refăcută dintr-un plural *arii* sau se poate ca *arie* să intre în categoria cuvintelor *funie, aşchie* ş.a.". Pentru un derivat vechi al acestui cuvînt, *faţare (făţare)*, cf. Stelian Dumistrăcel, *Elemente vechi şi noi în terminologia treieratului în Moldova*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Filologie, anul XIV 1963, fasc. 2, p. 248 şi urm.

[21] Cf. *vale — Văleni, gîrlă — Gîrleni, rîpi — Rîpiceni* etc.

[22] După *Dicţionarul Academiei*, s. v. *făţare*.

[23] **Двъжїинци що сѧ тепер именѹет Арѣ** (Arh. St. Bucureşti, ms. nr. 629 (Condica Asachi), f. 89—90). Traducerea copiei slavone din secolul al XIX-lea, de aici, publicată în D.I.R., A, XVI, vol. III, nr. 87, cu numele satului greşit : *Drăjinţi*. Cf. şi M. Costăchescu, *Documente de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1948, p. 15, nota 1.

[24] D.I.R., A, XIV—XV, vol. 1, nr. 386 ; cf. M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 10—15.

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)

alt act, din 1616 august 23 se confirmă aceleiaşi mănăstiri satul Roznovul, „care s-a împreunat cu hotarul satului *Area*“ [25].

În aceste condiţii, devine evidentă frecvenţa în limba veche a formei *are*. Această pronunţie este prezentă şi azi în vorbirea populară alături de *ari* [26].

Etimologia numelor topice sucevene *Areni, pîrîul Arenilor şi Podul Arenilor*, care apare, astfel, pe baza vechilor acte, întru totul firească şi simplă, este de natură să arate că apelul la documentele medievale constituie pentru cercetătorul vechii toponimii româneşti o necesitate pe care trebuie s-o aibă în vedere în permanenţă.

I. CAPROŞU

Bahlui, dunăre, olt, olteţ. La întrebarea indirectă referitoare la denumirile pentru noţiunea „braţ de apă“, din ALR II, serie nouă, vol. III, h. 823, s-au primit, pe lîngă o serie de termeni ca *pîrîu, parte, cot, crac (de apă), creangă (de apă)*, şi răspunsurile : *două dunări* (pct. 886), *două olturi* (pct. 886) şi *două olteţe* (pct. 812). Avem de-a face, aşa cum a arătat deja Iorgu Iordan pentru denumirile *prut, olt, jiu* şi eventual *dunăre (Toponimia românească*, Editura Academiei R. S. România, 1963, p. 94), cu trecerea unor nume proprii, hidronime, la substantive comune, trăsătură subliniată de formele de plural cu care s-a răspuns la această întrebare. Poziţia geografică a localităţilor reprezentate pe hartă prin punctele respective explică înregistrarea acestor răspunsuri : localitatea Isbiceni (886) este lîngă Dunăre şi în apropierea Oltului, iar Grădiştea (812) în valea Olteţului. Tot pe aceeaşi hartă, în pct. 157 (Vînători, Sighişoara), s-a primit răspunsul „s-a despărţit tîrnava în două părţi“, în pct. 235 (Voiniceni, Tîrgu-Mureş) răspunsurile „creangă de mureş, creanga mureşului“, şi în pct. 36 (Ghilad, Timişoara) răspunsul „un crac de timiş“, care sugerează, parţial, mecanismul creării acestor substantive comune. Recent, Bela Kelemen, în CL XIV 1969, nr. 1, p. 38, explică la fel răspunsul *nirajul morii*, primit în pct. 231, o localitate din valea Nirajului, la întrebarea indirectă din ALR I pentru „pîrîul morii“. Totodată autorul consem-

---

[25] **Село на имѣ Розновꙋл еж<е> сѣ съвъкꙋпил Хотар томꙋ село Розновꙋл съ Хотар село Арѣ şi село Розновꙋл съ Хотар село Арѣ** (Arh. St. Iaşi, D/8, orig. slavon). Traducerea originalului slavon, în D.I.R., A, XVII, vol. IV, nr. 43, cu indicarea greşită a cotei şi a naturii actului. Este vorba aşadar de actualul sat Roznov, din comuna cu acelaşi nume (judeţul Neamţ), contopit încă de atunci cu satul Area. Potrivit acestui document, satul a fost dăruit mănăstirii de Alexandru cel Bun şi confirmat, apoi, de Ştefan cel Mare şi de toţi domnii de pînă la Radu Mihnea, căruia îi aparţine actul de mai sus. Dintre toate aceste documente se cunosc astăzi, în afara celor două acte citate de noi, numai cel emis de cancelaria lui Ştefan cel Mare (1462 septembrie 15, Suceava). El a fost publicat de M. Costăchescu, *loc. cit.*, şi apoi, în traducere, în D.I.R., A, XIV—XV, vol. I, nr. 386. În lectura lui M. Costăchescu, care a publicat actul după o fotografie în posesia sa, satul este numit **Здвижинъци ѡт Доамна** *(Zdvijinăţi de la Doamna)*, iar în traducerea publicată de editorii volumului I al corpusului de acte medievale citat, între care s-a numărat şi Costăchescu, apare *Zdvijinţi de la arie* (într-un act slavon din 1467 februarie 3 : *Zvijinţi*. Cf. Paul Mihailovici, *Album de documente moldoveneşti din veacul al XV-lea*, Iaşi, 1934, pl. XII) ; numele acestui sat apare şi într-un act original românesc din 1662 iunie 20 : „a satului *Arei*“, „a *Arei*“ (cf. Paul Mihail, *Documente şi zapise moldoveneşti de la Constantinopol. 1607—1806*, Iaşi, 1948, p. 60—61).

[26] Noi înşine am constatat-o, cu ani în urmă, în zona actualului oraş Săveni, uneori chiar sub forma *area* („mă duc la *area*“).

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)

nează și apelativele *criș și timiș* folosite pentru apele curgătoare din regiunea Bihorului și, respectiv, din unele părți ale Banatului.

Cît despre *bahlui*, înregistrat de V. Arvinte, D. Ursu și M. Bordeianu *(Glosar regional*, Editura Academiei R. S. România, 1961, p. 15) în localități situate în partea de nord-vest a Moldovei, departe de bazinul rîului care poartă acest nume, pare să ilustreze fenomenul contrar : existența unui substantiv comun *bahlui* „loc unde se adună apa de ploaie, loc mlăștinos, fără scurgere", la baza toponimului respectiv. Această atestare confirmă etimologia propusă de Iorgu Iordan pentru numele rîului Bahlui.

Crancasă s.f. „societate de asigurări în caz de boală" a fost înregistrat, fără a i se indica etimologia, în *Lexic regional*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 100. Cuvîntul apare într-un glosar adunat din mai multe localități din fostul județ Rădăuți, unde a fost folosit, desigur, în timpul administrației austriace întrucît poartă și mențiunea *învechit*. Forma atestată reprezintă o românizare a germ. *Krankenkasse* „casă de ajutor (în caz de boală), casă de asigurări sociale". Germ. *Kasse* a fost „simțit" de vorbitorii români ca un corespondent al rom. *casă*, căci nu e vorba de o traducere propriu-zisă, care ne-ar îndreptăți să vorbim de un semicalc. Cît despre prima parte a cuvîntului, trebuie să admitem că reproduce pronunția germană a lui *kranken*, cu sincoparea lui *-en*.

Jandar, șandar. Prima formă a fost înregistrată de V. Arvinte în *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, „Studii și cercetări științifice", Filologie, Iași, VIII, 1957, fasc. 1 (glosar, s. v.), pentru localitățile Vișeul de Sus și Moisei din zona Vișeului, cu sensul „butuc înfipt în pămînt pentru a sprijini lemnele dintr-o stivă" *(op. cit.*, p. 153). A doua formă, înregistrată într-un glosar din localitatea Pîrțeștii de Jos, Suceava, publicat în „Limba română" XII, 1963, nr. 2, p. 41, în care recunoaștem pronunțarea cu *ș* a variantei *jandar (< jandarm)* atestată pentru această zonă a țării [1], are sensul de „fir de grîu rămas nesecerat pe ogor". Pentru a explica metafora pe care o reprezintă folosirea cuvîntului cu aceste sensuri, pornim de la expresia *înalt ca un jandarm* (cf. și Scriban, *Dicționaru limbii românești*, *jandarm* s.m. „femeie prea înaltă și robustă (vivandieră)". În cazurile de față, metaforele subliniază ideea de obiect mai înalt în comparație cu mediul înconjurător. De altfel, trebuie să remarcăm că pentru a denumi noțiunea „fir de grîu..." în graiurile populare există un mare număr de termeni metaforici care subliniază aceeași idee.

În răspunsurile primite în cursul unei anchete indirecte întreprinse în Moldova de Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor al Filialei Iași a Academiei R. S. România cu un chestionar privitor la uneltele agricole și cultura pămîntului [2], la întrebarea [61] „Cum se numesc firele de grîu rămase netăiate în urma secerătorilor ?" s-au înregistrat termeni de același tip. Cîteva formații metaforice vizează mediul uman : *călărași* (folosit într-o arie mai întinsă din nordul Moldovei, în județele Suceava și Botoșani) ; *călărești* (Havîrna, Știubieni, Dobîrceni, jud. Botoșani și Andrieșeni, jud. Iași), *cosași* (Grămești, jud. Suceava). Metafora *paznici* (Grumăzești, jud. Neamț) pare să aibă însă o intenție ironică. Din aceeași serie, dar comparabile numai parțial (întrucît ideea de contrast este mai estompată), sînt metaforele *cocori* (Însurăței, jud. Brăila) și *stîrci* (Lacu Rezi, com. Însurăței) obținute din două localități din afara limitelor provinciei istorice Moldova.

---

[1] Ca și pentru Banat, de altfel, de ALR II, serie nouă, vol. III, h. 884, pct. 386 (cf. și pct. 366, cu anchetă la ucraineni) ; pentru o zonă învecinată, nord-estul Transilvaniei, v. și G. Istrate, *Graiul satului Nepos*, BIFR, IV, 1937, p. 77.

[2] Asupra anchetei vezi Stelian Dumistrăcel, *Elemente vechi și noi în terminologia treieratului în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice", Filologie, Iași, XIV, 1963, fasc. 2, p. 245—247 ; cf. idem, *Din terminologia privitoare la pămînt în graiurile din Moldova*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 245 și urm.

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)

S-au înregistrat și metafore care se referă la animale : *cai* (Liteni, Bunești, jud. Suceava și Hlipiceni, jud. Botoșani), *căluți* (Trușești, jud. Botoșani și Trifești, jud. Iași), *harmasari* (Drăgoiești și Arbore, jud. Suceava), *țapi* (Marginea, jud. Rădăuți) ; insecte : *tăuni* (Răcoasa, jud. Vrancea) și *țințari* (Arbore, jud. Suceava) ; (cf. și *cosaș, cal, căluț*, care pot denumi și insecte).

În această serie metaforică, ai cărei termeni apar în dicționare numai cu sensuri proprii, *jandar (șandar)* cu sensurile date mai sus capătă o explicație plauzibilă.

Mor s.n. „un fel de nămol în care se fac băi contra reumatismului" este atestat, fără a i se indica etimologia, în *Glosarul regional* publicat de V. Arvinte, D. Ursu și M. Bordeianu, p. 48, din localitatea Ciocănești, Vatra Dornei. Cu un sens apropiat, cuvîntul fusese înregistrat și de T. Porucic, în *Lexiconul termenilor entopici...*, p. 74 : *moor* „nămol cu foarte multe rămășițe vegetale". Etimonul cuvîntului este germ. *Moor* „1. mlaștină, smîrc, 2. nămol".

Pentru sensul cu care a fost înregistrat *mor*, în prima lucrare citată, poate fi invocat și germ. *Moorbad* „baie de nămol".

Privință. Cuvîntul circulă regional în expresia *în privință*, în contexte ca : *cutare e în privință ; i-a socotit timpul cît a stat în privință*, referitoare la timpul cît cineva este (sau a fost) arestat preventiv. Este vorba de expresia *în prevenție „arest preventiv"*. Avem de-a face cu o etimologie populară (cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962 p. 181), explicabilă prin cvasiidentitatea fonetică între *privință* și *prevenție* și prin confundarea expresiei *în prevenție* cu locuțiunea adverbială și prepoziționlă *în privința* „în ceea ce privește, cu privire la..., relativ la...". Neologismul *prevenție* din expresia *în prevenție*, inînteligibil pentru oamenii neinstruiți, a fost înțeles ca *privință* prin simplă contiguitate formală a cuvintelor.

La Geo Bogza, în *Fișe de închisoare. Scrieri în proză*, vol. II, ESPLA, București, 1957, am întîlnit pentru *privință* (<*prevenție*) un nou sens, rezultat prin extensiune, care presupune cunoașterea și folosirea primului : „celulă din închisoare destinată arestaților preventivi". Acest sens reiese clar din citatul : „primul gardian trecuse cu numărul pe la toate *privințele*" (p. 65) ; cf. și *privința cinci* („celula numărul cinci", p. 86), *privința mare, privința mică* (p. 93).

DOINA HREAPCĂ

Mădrăgăli „a insista cu îndărătnicie (pe lîngă cineva) pentru obținerea unui lucru" este semnalat de Coman *(Glosar dialectal*, București, 1939), în localitatea Ogrăzile — Roșiorii de Vede. Este înregistrat în DLR fără etimologie, dar se face trimitere la *modrigăli*.

La locul respectiv, DLR înregistrează două verbe :

Modrigăli [1] cu două sensuri : 1. (prin Banat) „a tăvăli sau a băga tortul de cînepă în cenușă pentru a-l înălbi" ; 2. (prin Transilvania) „a spăla prost".

Modrigăli [2], de la care se face trimitere la *mătrăcăli*. Dar *mătrăcăli* (la care varianta *modrigăli* nu este menționată) înseamnă „a încurca firele de ață sau de lînă" și este atestat într-o singură localitate din Transilvania : Șugag — Sebeș. În mod evident nu există nici o legătură între *mădrăgăli* și *madrigăli* (sau *mătrăcăli*). Mai observăm că *modrigăli* și *mătrăcăli* sînt atestate în Transilvania și Banat, în timp ce *mădrăgăli* apare numai în sud-vestul Munteniei (Roșiorii de Vede).

În singurul citat, reprodus în DLR după Coman, *mădrăgăli* este folosit la imperat. negativ, pers. 2 sg. *Nu mă mai mădrăgăli atîta dă-mi pace* = (nu insista !). Această frază reprezintă, fără îndoială, o replică dintr-o mică scenă cu două personaje : *A* și *B*, în care *A* insistă pe lîngă *B* pentru a obține un lucru. *B* răspunde : (a) *Nu mă mai mădrăgăli atîta*. Să imaginăm un răspuns fără pronumele personal *mă* : (b) *Nu mai mădrăgăli atîta !*

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)

Să presupunem că, în locul verbului *mădrăgăli*, este folosit verbul *drăgăli*:
c) *Nu mai mă drăgăli atîta!*
Observăm că *mădrăgăli* şi *drăgăli* sînt sinonime.
Verbul *drăgăli*, format din rom. *dragă*+suf. *-li* înseamnă „a dezmierda", „a giugiuli", „a rîzgîia" şi apare la Coresi (cf. DHLR II, 349), Dosoftei (V.S. 235), Caba *(Sălaj)*, Viciu *(Glosar)*, în revista „Ion Creangă", IV, 30 şi în ALR I/II h 316.
Sensul etimologic este, fără îndoială: „a spune cuiva «dragă»" (Comp. *(a) măi* „a spune cuiva «măi»", cf. DLR s.v. *măi)*.
Să reluăm acum dialogul dintre *A* şi *B*, imaginat mai sus:
A se alintă pe lîngă *B* (spunîndu-i insistent „dragă,. ..dragă") pentru a obţine un lucru.
B îi răspunde:
(a) *Nu mă mai drăgăli atîta* sau
(b) *Nu mai mă drăgăli atîta* sau
(c) *Nu mă mai mă drăgăli atîta*
= Nu mă mai alinta atîta (poţi să-mi spui „dragă" cît vrei), că tot nu obţii nimic!" sau „Nu mă mai plictisi cu insistenţele!"
De aici deducem că verbul *a drăgăli* are două sensuri, în funcţie de persoana care îl foloseşte: A. „A alinta". B. „a plictisi".
În primul caz verbul apare aproape întotdeauna în forma *drăgăli*. În cazul al doilea, el apare întotdeauna în forma *mă+drăgăli*.
Din acest tip de contexte s-a putut constitui un verb nou *mădrăgăli* „a plictisi (cu insistenţele)", prin aglutinarea pronumelui *mă* la verbul *drăgăli*, cu sensul (2): „a plictisi (cu insistenţele)".
Dar în legătură cu *mădrăgăli* se mai pot formula şi alte ipoteze:
1. Formarea directă a unui verb *mădrăgăli* din *mă+dragă* (prin aglutinarea interjecţiei *mă)*, cu sensul iniţial „a spune cuiva «mă, dragă»", după cum *drăgăli* s-a format din *dragă*.
2. Al doilea *mă* din fraza: *„Nu mă mai mă drăgăli"*, apărut tautologic (în mod normal, dacă ţinem seama de starea de iritare a vorbitorului), este tot un pronume personal, pe care glosatorul l-a interpretat greşit drept prima silabă a unui verb inexistent *mădrăgăli*.
După părerea noastră, ultima ipoteză pare mai probabilă. În consecinţă, nu credem, pînă la o nouă atestare, în existenţa unui cuvînt *mădrăgăli*.

Mătreaţă. Pentru cuvîntul *mătreaţă*, cu sensurile 1. „părticele albicioase de epidermă care se dezvoltă pe pielea capului" şi 2. „nume dat mai multor plante", s-au propus mai multe explicaţii:
1. *Mătură*+suf.*-eaţă (*Cihac II, 190), explicaţie acceptată de Philippide, *Principii*, 63; Şăineanu, D.U., s.v.; Iordan, *Diftongarea*, 56; Scriban, D. s.v.
2. *Matricia*, de la *mater* „mamă", propusă de CDDE, 1071, L. Spitzer, în „Dacoromania", IV, 646; REW, 5406, CADE, s.v., DM, s.v.
3. Tiktin (DRG) îl pune în legătură cu it. *materasso*, fr. *matelas*, germ. *Matratze* etc.
4. G. Giuglea (în „Dacoromania", III, 603) îl explică prin metateză din *trămeaţă*, provenit din lat. **tarmitea*, derivat din lat. *tarmes, -mitis* „vierme (care roade lemnul)".
5. Lat. **mataritia* din gr. μαδαρότης „Kahlköpfigkeit" cu înlocuirea sufixului grec. -οτης, prin corespunzătorul latin *-itia* din *calvitia*, explicaţie propusă de Const. Diculescu *(Dacia romană...*, I. *Elementele greceşti*, Cluj, 1926, p. 87).
Toate aceste explicaţii sînt respinse de Al. Ciorănescu *(Diccionario Etimologico Romano*, 1958, nr. 5160, de unde am reprodus o parte din indicaţiile de mai sus), care nu propune altă soluţie.
DLR indică: „etimologia necunoscută", dar face trimitere la explicaţia din CDDE.

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)

Recunoaștem că este singura explicație care nu prezintă dificultăți. Defectul ei este că pleacă de la o formă reconstruită care nu se sprijină pe nici o limbă romanică.

De aceea credem că *mătreață* s-a format în limba română din *mătrice* (<lat. *matrix, -icis),* „nume dat mai multor plante", în felul următor:

Cuvîntul *mătrice* are două plurale: *mătrice* și *mătrici.* De la pl. *mătrici* s-a refăcut un sg. *mătrică* (cf. DLR, s.v. *mătrice).*

Terminația a fost simțită ca sufix în opoziția *mătrice/mătrică,* ceea ce a dus la analiza cuvîntului *mătr-* și *-ice,-ică.* Acest fapt a permis înlocuirea terminației *-ice* (simțită în mod greșit ca sufix) prin sufixul *-eață.*

Cuvîntul nou, *mătreață,* a suplinit cuvîntul moștenit, ca nume dat mai multor plante, în timp ce *mătrice* a rămas, pînă astăzi, ca sinonim pentru „paracherniță", „ventrilică", „mușețel", „spilcuțe".

Mătrice este un termen popular pentru mai multe boli: colici intestinale, cîrcel, apendicită, hemoroizi, reumatism, varice, furnicături (cf. DLR, s.v.). Ca o boală, sau ca urmare a unei boli, pot fi considerate (în medicina populară) „părticelele albicioase de epidermă", cunoscute astăzi sub denumirea de *mătreață.* Cuvîntul nou a putut astfel să suplinească pe *mătrice,* în acest sens special (vezi și sensul special pentru „pitirează" în DLR, s.v. *mătreață).*

Mătriță cu sensurile: 1. „plantă acvatică *(Zannichellia palustria)*" și 2. „spilcuțe" este înregistrat în DLR fără etimologie. Se face trimitere la *mătreață* și *mătrice.*

Se poate face, însă, precizarea că, prin comparație între variantele *mătrice, mătrică* și *mătreață,* vorbitorii au ajuns să analizeze cuvîntul în *mătr-* și o terminație variabilă: *-ice/ -ică/ -eață,* care a fost simțită ca sufix, și înlocuită cu sifixul *-iță.*

De notat că spilcuțele sînt numite *mătrițe* (sg. *mătriță)* în Maramureș și *mătrice* sau *mătrici* în alte regiuni ale țării.

Explicația lui *mătriță,* format prin schimbare de sufix, vine în sprijinul etimologiei pe care am propus-o mai sus pentru *mătreață.*

Minteuță apare în unele dicționare (DDRF, BARCIANU, GHEȚIE, ALEXI) ca nume al unei plante *(Anagallis arvensis),* pentru care se mai folosește și cuvîntul „scînteuță" sau „scînteioară".

DLR îl înregistrează cu indicația: „etimologia necunoscută".

Credem că *minteuță* este un derivat de la *mintă (variantă* a lui *mentă* cf. DLR, s.v.) „numele a două specii de plante erbacee cu flori purternic mirositoare", cu suf. *-uță.*

Această explicație este foarte simplă, dar cum *mintă* și *minteuță* nu par să facă parte din același grup de plante, propunem explicația următoare: din *minten* adv. „imediat" cu suf. *-uță.*

Formarea unui astfel de adverb este posibilă (cf. *mintenaș* <*minten*+suf. *-aș,* vezi DLR, s.v.) iar elidarea lui *n,* înaintea unui sufix care începe cu *u* sau *i,* este un fenomen normal.

În ceea ce privește evoluția semantică comp. *momentan* „în clipa de față; acum" cu sensul (regional): „fitil care provoacă explozie imediată, folosită pentru aprinderea explozibilelor în mine, în cariere etc". (cf. DLR, s.v.).

Dacă presupunem că *minteuță* a avut o evoluție similară, el a putut ajunge sinonim cu *scînteuță* „diminutiv al lui scînteie" iar, de aici, prin derivație sinonimică, „nume al plantei denumită «scînteuță»".

Explicația a doua poate să pară cam complicată. Dar sinonimia dintre *scînteuță* și *minteuță* să fie cu totul întîmplătoare?

Mlădurele este înregistrat în DLR cu mențiunea: „cu sens neprecizat, într-un descîntec (probabil) mădulare (mici)" și cu indicația „etimologia necunoscută".

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)

Cuvîntul este un diminutiv al lui *mădulare*. Presupunem o formă **mădulărele*, care a dat **mădurele*, prin sincoparea uneia dintre cele două silabe intertonice, iar apoi, *mlădurele* prin contaminare cu *mlădiţe*.

Contaminarea a fost favorizată de folosirea figurată a cuvîntului *mlădiţe* „ramuri tinere" pentru „membrele fragede ale unui copil".

Morniţă „specie de ţînţar foarte mic", cuvînt semnalat prin Moldova şi Bucovina de S. Fl. Marian *(Insectele,* 312) şi T. Pamfile *(Văzduhul,* 101), este înregistrat în TDRG şi DLR cu menţiunea : „etimologia necunoscută".

După părerea noastră, este vorba de un derivat de la *moară* cu suf. *-iţă* (cf. *moriţă* „morişoară", DLR, s.v.).

Prezenţa lui *n* din *morniţă* se explică prin influenţa verbului *a mornăi*, cu sensul (regional, despre albine şi muşte) „a bîzîi, a zumzăi" (vezi DLR, s.v. *mormăi).*

În ceea ce priveşte evoluţia semantică, comp. *morişcă (moară* cu suf. *-işcă)* „moară mică" cu sensul „jucărie confecţionată dintr-un cărăbuş sau alt gîndac (care face zgomot cînd zboară), imobilizat cu ajutorul unui ac de mărăcine şi lăsat să zbîrnîie în aer" (vezi DLR, s.v.).

Este posibil să se fi adăugat şi influenţa lui *a mornăi* „a zumzăi".

Motocol „pămătuf (de busuioc)", semnalat prin Bucovina de S. Fl. Marian *(Sărbătorile la români,* I, 225), este înregistrat în DLR cu indicaţia : „etimologia necunoscută".

Motocol poate fi explicat în două feluri :

1. Ca postverbal al unei variante dispărute **motocoli* (vezi mai jos *mototoli),* după cum *mototol* (vezi DLR, s.v.) este un postverbal al lui *mototoli.*

2. Din *mototol* (postverbal al lui *mototoli),* prin contaminare cu *rotocol.*

Mototoli „a face mototol", „a strînge ghem" este înregistrat în DLR cu indicaţia : „probabil formaţie onomatopeică".

Este greu de admis o formaţie verbală, constituită astfel. De obicei ea nu apare decît pe baza unei onomatopei (interjecţie sau cuvînt care imită un zgomot din natură), identificabilă în corpul fonic al verbului. În cazul de faţă, nici silaba iniţială *mo,* nici partea iniţială *mot(o)-* (sau eventual *măt(o)-, măt(ă)-)* ori *motot(o)-* nu au nici o semnificaţie.

De aceea credem că ar trebui să preferăm explicaţia lui Şăineanu (D.U.) : „poate în loc de *motocoli* din *motoc* «cotoi»".

Vom spune astfel că *motocoli* este format din *motoc* cu suf. *-ăli.*

Pentru explicarea evoluţiei semantice ne referim la *motocel* (< *motoc* „cotoi" cu suf. *-el)* „ghem, ciucure" sau la cuvîntul *ghemotoc,* contaminare între *ghem* şi *motoc.*

Din punct de vedere fonetic, *-oli* în loc de *-ăli* se explică prin asimilaţie, sub influenţa celor doi *o* din temă, iar *motocoli* > *mototoli* printr-o asimilaţie a consoanei (cf. *micutel* > *mitutel).*

În sprijinul unei formaţii *motocoli* mai putem adăuga şi existenţa unui cuvînt *motocol* (vezi mai sus), ca postverbal al unui dispărut *motocoli.*

DAN BUGEANU

BDD-A1521 © 1971 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-10-07 16:37:32 UTC)